

Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi

Sayı: 65, Güz 2019, s. 83-117

Makalenin geliş ve kabul tarihleri: 15.02.2019 - 27.09.2019 (Araştırma Makalesi)

KÜLTÜREL FAALİYETLERİ ÇERÇEVESİNDE OSMANLI DONANMA CEMİYETİ*

Hasan DİNÇER**

ÖZ

Osmanlı tarihinde İkinci Meşrutiyet Dönemi, yoğun bir örgütlenme evresidir. Lale Devri'nden beri oluşan düşünsel ve siyasal birikim, yıkılmakta olan bir devleti kurtarmaya dönük arayış ve çabalar ile birleşince çok sayıda dernek, cemiyet ve siyasi parti kuruldu. Bu dönemin etkili derneklerinden biri de Osmanlı Donanma Cemiyeti'dir. Osmanlı Donanma Cemiyeti, 19 Temmuz 1909'da, şahısların maddi bağışları ile güçlü bir donanma vücuda getirmek amacıyla kuruldu. Cemiyet'in bu amaçla gerçekleştirdiği birçok faaliyet arasında konser, tiyatro ve sinema gibi sanatsal etkinlikler önemli yer tutmuştur. Araştırmamızda Osmanlı Donanma Cemiyeti'nin kültürel faaliyetleri arşiv belgeleri çerçevesinde incelenmiş, bazı sonuçlara ulaşılmıştır. Cemiyet'in kültürel faaliyetlerine farklı toplumsal katmanların geniş katılımı/katkısı söz konusudur. Katılım yelpazesinde üst düzey yöneticiden ince saz heyeti çalgıcısına, kahveciden emekli subaya kadar çeşitli meslek mensuplarını görmek mümkündür. Söz konusu katkıları, her bir bireyin devleti kurtarmaya dönük samimi çabası olarak değerlendirmek mümkündür. Dahası, Cemiyet'in kültürel faaliyetlerinin, İkinci Meşrutiyet Dönemi'ni, ayırt edici özellikleri yönüyle, tasvir etmekte işlevsel olduğu savunulabilir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Donanma Cemiyeti, İkinci Meşrutiyet Dönemi (1908-1918), Tiyatro, Sinema, Konser.

---

* Bu makale, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 4, Sayı: 30, Eylül 2016, s. 474-495'te "Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti'nin Kültürel Faaliyetleri" adıyla yayınlanmış olan yazının yeni belgelerle genişletilmiş ve gözden geçirilmiş halidir.

** Dr., Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, E-posta: hdincer@ankara.edu.tr.
<https://orcid.org/0000-0002-4289-9953>

THE OTTOMAN FLEET SOCIETY IN THE FRAME OF ITS CULTURAL ACTIVITIES

ABSTRACT

In the Ottoman history, the Second Constitutional Period was an intensive stage of organization. As a result of intellectual and political accumulation since the Tulip Era combined with the search and efforts to save a collapsing state, many associations, societies and political parties were formed. One of the influential associations of this period was the Ottoman Naval Society. The Ottoman Naval Society was established on July 19, 1909 with the aim of bringing a strong navy into the body through financial donations of individuals. Art activities such as concerts, theater and cinema played an important role among many activities carried out by the Association for this purpose. In our research, the cultural activities of the Ottoman Naval Society were examined within the framework of archival documents and some conclusions were reached. There is a wide participation/contribution of different social strata to the cultural activities of the Society. In the range of participation, it is possible to see a variety of professionals from senior managers to fine instrumentalists, from coffeehouses to retired officers. These contributions can be seen as the sincere effort of each individual to save the state. Moreover, it can be argued that the cultural activities of the Society were functional in depicting the Second Constitutional Monarchy period in terms of its distinctive features.

Keywords: *The Ottoman Fleet Society, The Second Constitutionalist Period (1908-1918), Theatre, Movie, Concert.*

Giriş

İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde Osmanlı Devleti'nde somutlaşan siyasi, ekonomik, kültürel ve fikri gelişmeler; geçmişin sonuçları olduğu kadar, yakın gelecekteki köklü değişimleri yaratacak kıymetli birikimler olarak da belirmiştir.

İkinci Abdülhamit'e karşı İttihat ve Terakki'nin sürdürdüğü Meşrutiyet mücadelesi, halkın da etkin katılımıyla, 1908 yılında başarıya ulaşmış, Kanun-i Esasi tekrar uygulanmaya başlanmış ve bir özgürlük ortamı doğmuştur.¹ Bütün toplumsal kesimlerin bayram havasında karşıladığı yeni dönem, gelişen dış ve iç olaylar ile şekillenmiştir.

---

¹ Meşrutiyetin ilanında, yeni bir unsur, halk, etkin olmuş, Hürriyetin İlanı aşağıdan yukarıya bir hareket hattına sahip olmuştur. Tarık Zafer Tunaya, **Hürriyetin İlanı İkinci Meşrutiyetin Siyasi Hayatına Bakışlar**, Baha Matbaası, İstanbul, 1959, s. 8.

Trablusgarp'ın İtalya tarafından işgali, Bulgaristan'ın bağımsızlığını açıklaması, Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhakı, Yunanistan'ın Girit'i topraklarına katması, Balkan Savaşları'nın sonuçları, Osmanlı Devleti'nin parçalanmakta olduğunun belirtileri olmuştu.² Bu gelişmelere İttihat ve Terakki'nin giderek özgürlükleri kısıtlaması, Hükümet darbeleri, suikastlar, siyasi partiler arası mücadeleler, 31 Mart Ayaklanması, İkinci Abdülhamit'in tahttan uzaklaştırılması eşlik etmişti.³

Alt-üst oluş ve yıkılış manzarası içinde, önemli ve olumlu gelişmeler de gerçekleşmişti. İkinci Meşrutiyet ilk olarak "*Tebaai Şahane*"yi "*vatandaş*" yapmış, o zamana dek görülmemiş bir şekilde, siyaset yapan kitle genişlemişti.⁴ Olayların baş döndürücü hızı içinde Meşrutiyet insanları, kendi hayatları ile devletin kaderi arasında sıkı bir bağlılık bulmuşlardı. Fikir adamından posta memuruna, sade vatandaştan Sadrazama kadar neredeyse herkes devletin yıkılmamasına ait teklifler ve tavsiyelerde bulunmak ve araştırmak yoluna girmişlerdir.⁵

Meşrutiyet aydını, düşünen bir toplum manzarasının ilk kez göze çarptığı bu dönemde, Osmanlı tarihinde eşine rastlanmayan bir genişlikte, ilhamını umumi hayatın iniş çıkışlarından almış ve olup bitenleri halk efkârına belli bir açıdan yorumlamaya çalışmıştır.⁶

Yaşanan gelişmelerin doğal sonucu olarak çok sayıda siyasi parti, dernek, cemiyet kurulmuş, sınırlı da olsa baskı grupları ortaya çıkmış, Garpcılık, İslamcılık, Türkçülük, Meslekçilik ve Sosyalizm gibi fikir akımları doğmuş, bu akımların temsilcileri çeşitli yayın organları ile kamuoyunu şekillendirmişlerdir.⁷

Bu canlı siyasi tablo içinde sıradan insanlardan, bir fikir akımının temsilcisi olan aydınlara, yöneticilere herkes ortak bir soruya yanıt aramışlardır:⁸ "*Bu devlet nasıl kurtarılabilir?*"

² Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler, C. I, İkinci Meşrutiyet Dönemi*, 2. Basım, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, s. 5.

³ Kanun-ı Esasi'de 1909-1911-1914 yıllarında yapılan tadillerle hürriyetler güçlendirilmiş, parlamenter hükümet sistemi meşrutiyetle bağdaştırılmıştır. Çok partili rejim bütün çeşitlilikleriyle, hatta anarşik havasıyla, ortaya çıkmıştır. Tarık Zafer Tunaya, *Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku*, 2. Baskı, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, 1969, s. 296.

⁴ Tunaya, *Siyasi Müesseseler ...*, s. 295.

⁵ Tunaya, *Hürriyetin İlanı ...*, s. 27-28.

⁶ s. 21.

⁷ Tunaya, *Siyasi Müesseseler ...*, s. 296.

⁸ Tunaya, *Hürriyetin İlanı...*, s. 66-69.

Dönemin düşünsel zenginliği; Osmanlı Devleti'ni kurtarmaya yetmemişse de, yıkılıştan, bütün nitelikleriyle Osmanlı Devleti'nden farklı, yeni bir Türk Devleti'nin kuruluşunu gerçekleştirecek bir kuşağın fikren beslendiği değerli bir birikim olmuştur.

İkinci Meşrutiyet döneminde kurulmuş cemiyetlerden biri de Osmanlı Donanma Cemiyeti'dir. Cemiyet'in tiyatro, sinema, kitap, konser vb çalışmaları araştırmamızın konusunu oluşturacaktır. Sınırlı sayıdaki nitelikli araştırmada, Cemiyet; yurt dışı/taşra örgütlenmesi, donanmaya maddi katkı sağlayan çalışmalar açısından incelenmiş, kültürel çalışmalarına pek az değinilmiştir. Mevcut araştırmalardan yararlanarak ve arşiv belgeleri kullanılarak Cemiyet'in yürüttüğü kültürel çalışmalara dair bilgi birikimi genişletilmeye çalışılacaktır. Cemiyet'in kültürel faaliyetlerinin, İkinci Meşrutiyet Dönemi'nin değişim, arayış ve genel eğilimleri ile ne derece çakıştığı da değerlendirilecektir.

1. Osmanlı Donanma Cemiyeti

Kuruluşu ve Çalışma Alanları

Hürriyetin İlanının ardından ülkenin dört bir yanında-özgürlük rejiminin içgüdüsel gereği olarak- cemiyetler ve kulüpler kurulmuş, giderek çoğalan bu dernekler toplumsal yaşamın ayrılmaz bir parçasını oluşturmuşlardır.⁹

Osmanlı Donanma Cemiyeti'nin kuruluşunda, devletin geleceğine dair toplumdaki yaygın kaygılar kadar, Osmanlı Devleti donanmasının yetersizliğinin kamuoyunca bilinir hale gelmesi de etkili olmuştur.

93 Harbi'nden sonra donanma Haliç'te kızağa çekilmiş, 1897 yılına kadar ordu modernizasyonu kara kuvvetleri alanında yürütülmüş, donanmada hiçbir yenileme hareketine girilmemiştir. 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı ise donanmanın kullanılamaz olduğunu kanıtlamıştı.¹⁰

⁹ Zafer Toprak, (1985), "1909 Cemiyetler Kanunu", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, 1. C, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 205; Dağılma sancıları içindeki İmparatorlukta 1908'den özellikle 1913 yılına değin sayılamayacak kadar çok cemiyet kurulmuş, bu oluşumlar toplumun kendini bulma atılımını temsil etmişlerdir. Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, C. I, ..., s. XXI.

¹⁰ Osmanlı-Yunan Savaşı için bkz., Aysal, Necdet, (2014), "Osmanlı ve Yunan Demiryollarının Karşılaştırmalı Bir Analizi", **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yıl 10, Sayı

1908 İnkılabından sonra hükümet donanmayı Haliç'te çürümüş bir halde bulmuş, güçlü bir donanma oluşturmak mecburiyetini duymuştu. 1909'da Karadeniz'de icra edilen manevra, Sultan Mehmet Reşat'ın huzurunda yapılan geçit resmi donanmanın perişan durumunu somutlaştırmış ve basın organlarında, kamuoyunda donanmanın güçlendirilmesi konusunda bariz bir hassasiyet ve çaba doğmuştu.¹¹ Yunan donanmasının güçlendiği, Balkanlar'da savaşın kaçınılmaz olduğu gazetelerde yer tutukça, güçlü donanma konusunda kamuoyu beklentisi daha da artmıştı.¹² Birçok şehirde gemi satın alınması için para toplama kampanyaları başlatılmış, kampanyalarda Tanin gazetesi önemli roller üstlenmişti.¹³

Donanma konusunda Osmanlı Devleti'nde görülen toplumsal heyecan ve çabanın benzeri Avrupa ülkeleri için de geçerliydi. 20. yüzyıl başlarında İngiltere'de, Almanya'da donanmayı güçlendirme çabaları toplum genelinde sahiplenilmekte, donanma cemiyetleri kurulmakta, güçlü donanma, özellikle "zırhlı"lara sahip olmakla özdeşleştirilmekteydi.¹⁴

Doktor Hafız İbrahim, Doktor İsmail Hakkı, Başmühendis Haşim Bey, Doktor Petraki Papadopulo Donanma Cemiyeti kurma düşüncesi ile bir araya gelmişlerdir. 30 milyonluk Osmanlı'nın yardımseverliği ile on sene içinde Fransa donanması düzeyinde bir donanma oluşturulabileceği düşüncesindeki ilk girişimcilerin çabası ile 19 Temmuz 1909 (6 Temmuz 1325) tarihinde 28 kişinin katılımıyla, İstanbul'da Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti kuruldu.¹⁵

20, s. 327-352; Nurşen Gök, **Donanma Cemiyeti'nin Anadolu'da Örgütlenmesi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2007, s. 9-11.

¹¹ Selahittin Özçelik, **Donanma Cemiyeti**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1987, s. 3-7; Yazımızda kullanılan Özçelik'in tezi, daha sonra Türk Tarih Kurumu'na yayınlanmıştır: Selahittin Özçelik, **Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti**, TTK Yayınları, Ankara, 2000.

¹² Gök, **a.g.t.**, s. 13.

¹³ Gök, **a.g.t.**, s. 13-14.

¹⁴ "... Dünya tarihinin hiçbir döneminde hiçbir silah (zırhlı savaş gemisi), toplumsal tahayyülde böylesine yer etmemiş, sıradan insanların gündelik yaşamına bu denli sokulmamış, kamusal alanda bu yaygınlıkta sergilenmemiştir." Mehmet Beşikçi, "Donanma Sembolizmi ve Milliyetçi Propaganda", **Toplumsal Tarih**, Sayı: 127, (Temmuz, 2004), s. 92.

¹⁵ Özçelik, **a.g.t.**, s. 8-11; "II. Meşrutiyetle birlikte, hiçbir yasal sınırlama tanımaksızın, kendiliğinden kurulan dernekler ancak 16 Ağustos 1909 günlü Cemiyetler Kanunu'yla meşruiyet kazanmıştır. Bu yasanın beş gün sonra çıkarılan 21 Ağustos 1909 tarihli bir yasayla Kanun-ı Esasi'ye 120. Madde eklenerek dernek kurma hak ve özgürlüğü anayasal güvence altına alınmıştır." Toprak, "1909 ...", s. 205.

Cemiyet'in kuruluş amacı, nizamnamesinin 2. maddesinde “*Osmanlı Devletinin büyük devletlerarasındaki mevkiini muhafaza ve umumi menfaatlerini ve ticari ilişkilerini sağlamak için ihtiyaçla münasip bir deniz kuvvetleri meydana getirmek*” şeklinde ifade edilmişti.¹⁶ Amaca hizmet etmek isteyen her şahıs, cemiyet ve şirket gibi tüzel kişiliklerin düzenli aidat ödemeyi taahhüt ederek Cemiyet’e üye olabileceği (Md.3) belirtilmiştir. Cemiyet’in, bir Meclis-i Umuminin nezareti altında seçilmiş bir heyet tarafından idare edileceği (Md.6), Meclis-i Umuminin de kanuni surette kurulmuş cemiyet ve kulüplerden seçilecek kişilerden oluşacağı, bu kişilerin Osmanlı tebaası olmasının şart olduğu (Md. 7) ifade edilmiştir.¹⁷ Cemiyet faaliyetlerini denetlemek için düzenleme yapılmış, ayda 40 kuruş ödemeyi taahhüt etmiş olan her Cemiyet üyesine hesapları inceleme yetkisi tanınmıştır.¹⁸

Cemiyet, gelir getirici çeşitli faaliyetler yürütmüştür: Üye aidatları, şahısların çeşitli türdeki bağışları (nakit, hazine tahvili, arsa, bina, eşya vs), Padişahın ihsanları ve Cemiyet yararına düzenlediği yarışlar, Aralık 1913 örneğinde olduğu gibi memur maaşlarının donanmaya bağışlanmasının zorunlu kılınması, köylülerin çeşitli tarım ürünlerini bağışlaması, Cemiyet’in önemli gelir kalemlerinden olmuştur.¹⁹

Türk büyüklerini hatırlatıcı törenler düzenlemek, takvim bastırmak, yelkenli ve cirit yarışları, pehlivan müsabakaları, milli temalı balolar, eğlenceler, Donanma Mecmuasını, Düsturu yayınlamak, batık gemilerden antika eşyaları kurtarmak-satışa sunmak, Cemiyet’in doğrudan gerçekleştirdiği diğer faaliyetlerdir.²⁰

¹⁶ (Donanma-yı Osmanî Muâvenet-i Milliye Cemiyeti Nizamname-i Esasisi) K 223, G 21, B 21; Donanma Cemiyeti, Alman ve İngiliz donanma cemiyetlerinin örgütsel yapılarını ve faaliyetlerini inceletmiş, faydalı ve uygun görülen deneyim ve birikimlerini, başta nizamname olmak üzere, kendisi için kullanmıştır. Cemal Necip Gürel, **İttihat ve Terakki ve Paramiliter Yan Kuruluşları**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2009, s.74.

¹⁷ (Donanma-yı Osmanî Muâvenet-i Milliye Cemiyeti Nizamname-i Esasisi) K 223, G 21, B 21.

¹⁸ Gök, **a.g.t.**, s. 25; Cemiyet’in adı 17 Şubat 1914 (4 Şubat 1329) tarihinde Osmanlı Donanma Cemiyeti olarak değiştirilmiştir. K 236, G 9, B 9-9.

¹⁹ Gök, **a.g.t.**, s. 3-54

²⁰ Özçelik, **a.g.t.**, 289-291; Cemiyet, Bahriye Müzesi kurma girişiminde bulunmuşsa da savaş sebebiyle bu tasarı gerçekleşmemiştir. s. 290; Donanma Mecmuası’nın ilk nüshası Mart 1910’da yayınlanmıştır. Başlangıçta aylık olarak yayınlanan mecmua, 1912 sonlarından başlayarak haftalık olarak yayınlanmaya başlamıştır. s. 284.

Ülke genelinde örgütlenerek yaygınlık kazanması, devamlılığı, kitlelerin maddi-manevi enerjisini yardım için yönlendirebilmesi Cemiyet'i, dönemin birçok yardım kampanyasından ayırmaktadır.²¹ Cemiyet, gönüllü kişiler tarafından kurulmuşsa da devletçe de desteklenmiş, İttihat ve Terakki ile yakın ilişkiler kurmuş, yarı-resmi bir kuruluş niteliği kazanmıştı.²²

Kuruluş nizamnamesindeki hedefler doğrultusunda on yıl boyunca çalışan, birçok savaş gemisinin alımında büyük pay sahibi olan Cemiyet, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti ile beraber 2 Mayıs 1919 tarihli Kararname ile feshedilmişti.²³

2. Cemiyet'in Kültürel Faaliyetleri

Donanma Cemiyeti ile ilintili gelir sağlamaya dönük kültürel faaliyetler iki grupta toplanabilir: Yazarların eserlerinin gelirlerini, sinema ve tiyatroların hasılatının bir miktarını, Cemiyet namına tiyatro/sinema işleten kişilerin kazançlarının bir kısmını Cemiyet'e bağışlaması. Cemiyet'in doğrudan tiyatro temsilleri vermesi, kitap basması, konserler düzenlenmesi, film gösterimi gerçekleştirilmesi vb.²⁴

Yukarıda sıralanan aktiviteler, Cemiyet'e gelir sağlama çabası olmanın yanında dönemin kültürel ortamını tasvir etmek gibi bir özelliğe de sahiptir. Zira İkinci Meşrutiyet Dönemi tiyatro, sinema faaliyetlerinin ve bu çalışmalara toplumsal ilginin arttığı, siyasal gelişmelerle ilişkili düşünsel zenginliğin telif eserlerin çoğalması şeklinde somutlaştığı bir evredir.

²¹ Cemiyet'in yardım taleplerine cevap vermek vatansever olmakla özdeşleşmiş görünmektedir. Gök, **a.g.t.**, s. 4.

²² Cemiyet'in, merkezi ile şubeleri arasındaki haberleşme ve göndermelerden ücret alınmaması, Cemiyet evrak ve senetlerinin damga resminden muaf tutulmasına dair kanunlar, Meşihat-ı İslamiye Dairesi'nin vaiz, müderris ve ulemayı, halkı Cemiyet'e yardım etmeye teşvik edici konuşmalar yapmaları konusunda yönlendirmesi devlet desteğine işaret etmektedir. İttihat ve Terakki'nin taşra şubelerince desteklenen Cemiyet, bizzat Enver Paşa'nın ilgilendiği organizasyonlar da düzenlemiş, İttihat ve Terakki'nin paramiliter bir yan kuruluşu olan Müdafaa-i Milliye Cemiyeti ile gelir getirici birçok faaliyeti birlikte yürütmüştür. Gök **a.g.t.**, s. 34-45.

²³ Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler, C. I, ...**, s. 449; Cemiyet'in Almanya, İngiltere ve Romanya'dan satın aldığı gemiler hakkında. Özçelik, **a.g.t.**, s. 218-274; Feshedildikten sonra Cemiyet'in varlıkları Nisan 1919'da Maliye Nezareti'ne, evrakı ise 1928 yılında Türk Tayyare Cemiyeti'ne devredilmiştir. s. 367.

²⁴ Halktan, sinema ve tiyatro gösterileri yapması yönünde Cemiyet'e talepler gelmiştir. Gök **a.g.e.**, s. 29.

Makalede ulaşılabilecek kanaatleri anlamlı kılmak için, Cemiyet'in kültürel faaliyetleri ile ilişkili olduğu bariz olan, 1908 sonrasında bazı değişimlerine değinmek yerinde olacaktır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, Balkan Savaşları ertesinde doğan milliyetçilikle uyumlu "milli iktisat" politikası uygulamış; kapitülasyonlar kaldırılmış, yabancı şirketlerin ayrıcalıklarına son verilmiş, milli bankalar yoluyla Türklerin birikime gitmesi desteklenmiş, çeşitli düzenlemeler ile yabancıların ve Gayrimüslimlerin tekelinde olan iş kolları Türklere açılmıştı.²⁵

Kadının toplumsal konumu ve özgürlüğü ile ilgili gelişmeler de söz konusuydu. 1908 Devrimi'yle birlikte özgürlükten eşitliğe, uluslaşmadan laikliğe, gündemdeki tüm dönüşümler bir anlamda kadına odaklandı. *Hürriyet'in İlanı*, Osmanlı kadınına özgürlüğün yolunu açmış, kadınların kafes ardından kurtulup toplumsallaşması, özgürlüklerini genişletmesi savunulmuştu.²⁶ Batı'nın kültür normlarının ve özgürlük anlayışının İstanbul, İzmir, Selanik, Beyrut gibi liman kentlerini kuşatması, Osmanlı kadınına yeni bir kimlik kazandırmıştı. Kadının kazanımlarında savaşların da rolü olmuş; Cihan Harbi beklenmedik bir biçimde kadını kamuya açık alanlarda çalışma hayatına sokmuştu. Özel alanda laikliğe yönelik ilk atılımlar yine bu dönemde gözlenmiş, 1917'de *Hukuk-ı Aile Kararnamesi* kabul edilmiştir.²⁷

2.1. Sinema

Osmanlı coğrafyasına sinema 19. yüzyıl sonlarında girmiş, 1900 yılından başlayarak İstanbul'da düzenli film gösterimleri başlamıştı. İstanbul'da ilk yerleşik sinema salonu 1908'den sonra açılmış,²⁸ İzmir'de ise ilk sinema 1912'de hizmete girmişti.²⁹

²⁵ Zafer Toprak, *Türkiye'de Ekonomi ve Toplum (1908-1950) İttihat-Terakki ve Devletçilik*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995, s. 2-3.

²⁶ Müslüman kadının temel sorunu kamusal alana açılmaktı. Kadının özgürlüğü sokaktan, sokağa çıkmaktan, yanında aile efradı olmaksızın sokakta tek başına yürümekten geçiyordu. Bunu büyük ölçüde 1908 Devrimi sağladı. Zafer Toprak, *Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2015, s. xiv.

²⁷ s. xiv.

²⁸ Sinema konusunda bazı olumsuzluklar da söz konusu olmuştur. Özellikle 31 Mart 1909'da çıkan büyük isyan sırasında İstanbul'da bazı sinemaların tahrip edildiği ve kapatıldığı görülmektedir. Bkz., Necdet Aysal, "Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı", *Atatürk Yolu*, C. 9, No. 37-38, (Mayıs-Kasım 2006), s. 21-33.

²⁹ 1896: Lumiere Kardeşler'in kameramanları Türkiye'ye gelerek belge filmleri çekti. 1896-1897: Weinberg ülkemizde ilk kez Galatasaray'daki Sponeck Birahanesinde film gösterisi

İlk aşamada sinema konusunda öncülük yabancı ve azınlıklarda olsa da, yönetim kademesinin sinemaya olumlu yaklaşımı ve desteğiyle, kısa zamanda Türkler bu alanda faal hale gelmişti. Manaki Kardeşler, 1911’de V. Sultan Mehmet Reşat’ın Manastır ve Selanik ziyaretini, 1913 yılında Hamidiye Kruvazörünü filme almış,³⁰ 1914’te Fuat Uzkınay ilk Türk filmi (Ayastefanos’taki Rus Abidesinin Yıkılışı) çekmiş, 1915 yılında Merkez Ordu Sinema Dairesi kurulmuştu.

Erken tarihlerde sinema sektöründe rol alan Donanma Cemiyeti, ilk olarak askeri tatbikatları filme alarak topluma izlettirmişti. 1910 yılında Alman Minerva Şirketi Türk savaş gemilerini Cemiyet yararına filme almayı önermiş, akabinde Reşadiye³¹ zırhlısının denize indirilme töreni kaydedilerek İstanbul’da okullarda gösterime sunulmuştu. 1 Şubat 1913’te kurulan Milli Müdafaa Cemiyeti de belge, haber ve Türk sinemasının ilk konulu filmlerini çekmiş, halka göstermek suretiyle gelir elde etmişti.³²

Donanma Cemiyeti’nin yazışma belgelerinde, sinemaya ilişkin olanlar, yekûn içinde hatırı sayılır orandadır.

16 Ocak 1917 tarihli bir belgede, sinema filmleri konusunda Donanma Cemiyeti’nin aracılığına başvurulmaktaydı. Konu, Milli Müdafaa Cemiyeti’nin çabası ile Konya’da gösterilen sinema filmleri ile ilgili idi. Konya Sanayi Mektebi Müdürü, İstanbul halkının kültür düzeyinin yüksek olduğunu, birçok tarihi hadiseye bizzat tanıklık ettiğini dolayısıyla, önemli

---

yaptı.1898: Fransız asıllı Cambon, Varyete Tiyatrosu’nda (Şenses Tiyatrosu) film gösterileri düzenledi.1900: Beyoğlu’ndaki Odeon Tiyatrosu’nda düzenli film gösterimleri yapıldı. 1908: Weinberg ülkemizdeki ilk yerleşik sinema salonu olan Pathe Sineması’nı (sonra Anfi, Asri, Ses adını aldı) açtı. 1912: İzmir’de Kordon Sineması açıldı. Evren, Burçak, “Türk Sinema Kronolojisi”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. 7, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 1909.

³⁰ Selahattin Önder, “Türk Sinemasının Gelişimi (1895-1939)”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 6 Sayı: 2, (2005), s. 118.

³¹ Osmanlı Hükümeti donanmasını güçlendirmek için 1910 yılında İngiltere’ye Sultan Osman ve Reşadiye adı verilen iki dretnot sipariş etmişti. İngiliz Hükümeti 2 Ağustos 1914’te, ödemesi yapılan ve inşası bitirilen söz konusu iki savaş gemisine el koyduğunu açıkladı. El koyma olayını yoğun resmi ve sivil tepkiler izlemiştir. Zafer Toprak, “Osmanlı Donanması, Averof Zırhlısı ve Ulusal Kimlik”, **Toplumsal Tarih**, Sayı: 113, Mayıs 2003, s. 6-14. Donanma ile ilgili amaç gerçekleştirilememiş ve Osmanlı Devleti 1914’te bu koşullar altında Birinci Dünya Savaşı’na girmişti. Aşağıda, Sultan Osman ve Reşadiye dretnotlarını konu alan başka belgeler de mevcuttur.

³² Önder, **a.g.m.**, s. 119-120.

olayları işleyen filmleri Anadolu ahalisinin görmeye daha muhtaç olduğunu belirtmişti. Milli Müdafaa Cemiyeti'nin daha fazla sinema filmi göndermesi konusunda Donanma Cemiyeti'nin yardımını rica etmiş, film şeritlerinin zarar görmemesi için gereken tedbirleri alacaklarını vurgulamıştır.

Konya'da gösterilmiş olan filmler konusunda okul müdürünün değerlendirmeleri ilginçtir. Filmlerin, yalnız Almanya ve Avusturya'dan gönderilenlere inhisar ettiğini, bazılarının da sadece Avrupalıların hayat şartlarından doğan faciaları konu edindiğini belirtmiş, Türk'ün, sinema filmlerine konu olamamasından şikâyet etmişti:³³ *“Zavallı Türk kendine, kendi mevcudiyetine dair bir fasl-ı müstesnanın zill ve hayalini bile rüyeden mahrum.”*

Edirne Donanma Cemiyeti Merkez Şubesi'nden 19 Ocak 1914 tarihinde Donanma Cemiyeti Genel Merkezi'ne gönderilen bir yazı da film şeritleri ile ilgili yardım talebi hakkındadır. Donanma Cemiyeti Edirne Merkez Şube Yönetim Kurulu ve eşrafın kararı ile Reşadiye Bahçesi'ndeki sinema kumpanyasıyla görüşülmüş, haftada bir gecenin hasılatının donanmaya bırakılması kararlaştırılmıştı. Gelirin yüksek olabilmesi için Reşadiye Dretnotunun denize indirilmesi filmine ihtiyaç duyulduğu, mezkûr film şeritlerinin Edirne'deki kumpanyaya gönderilebilmeleri için Cemiyet'in, İstanbul'daki Pathe Freres Kumpanyası nezdinde girişimde bulunması talep edilmişti.³⁴

14 Ağustos 1916 tarihli bir belge, Donanma Cemiyeti namına sinema işletilmesi isteği ile ilgilidir. Buna göre, Eyüp Sultan Cezri Kasımpaşa Mahallesi'ndeki sinema, 1914 yılından beri hasılatının yüzde onunu vermek şartıyla Müdafaa-i Milliye Cemiyeti namına işletilmektedir. Cemiyet'in Eyüp İkinci Şube Reisi Hakkı Bey, aynı şartlarla söz konusu sinemanın Cuma günlerinde geceleri erkeklere, gündüzleri kadınlara tahsis edilerek Donanma

³³ 3 Kanun-ı Sani 332, **Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi**, Kutu 271, Gömlek 8, Belge 8.

³⁴ 6 Kanun-ı Sani 329, **TİTE Arşivi**, K 275, G 34, B 34-1001; Ülkemizdeki ilk sabit sinema salonu **Pathe Sineması'dır**. 1908'de Tepebaşı'nda kuruldu. Kurucusu Sigmund Weinberg idi. Weinberg, Sponeck'teki (1897) ilk gösterimin ardından, yaygınlaşan film gösterim işini daha profesyonelce yapmak için, 1896'da Fransa'da kurulan ve 20. yüzyılın en büyük sinema şirketlerinden birisi haline gelen Cinéma Theatre Pathe Freres adlı şirketin temsilciliğini aldı. <http://aykiriakademi.com/ayrkiri-akademi-yasam/aykiri-akademi-yasam-kent-kulturu/beyoglu-nun-eski-sinemalari-> Erişim Tarihi: 31/01/2019

Cemiyeti adına işletilmesi konusunda, genel merkezin iznini istemektedir.³⁵ Akabinde, isteğin Genel merkezce kabul edildiği, İstanbul Polis Müdüriyetine aynı konuda dilekçe verildiği anlaşılmaktadır. Zira Müdüriyetin 2 Eylül 1916 tarihinde Cemiyet merkezine gönderdiği yazıdan, talebin onaylandığı anlaşılmaktadır.³⁶

Sinema makinelerinin ithali de Cemiyet'in meşgul olduğu konulardandır. 19 Ekim 1914 tarihli bir belgede, Cemiyet'in Berlin'deki Lebzeş Çil Şaybe şirketinden 622 Osmanlı altını bedelle verilen sinematograf ve perde siparişi ve ürünlerin İstanbul'a kadar sigortalı olarak getirileceğine dair bilgiler yer almaktadır. 100 altının ön ödeme olarak gönderileceği, kalanın da aletler kurulup sorunsuz şekilde işlediği görüldükten sonra ödeneceği belirtilmiştir.

Söz konusu belgede devam eden savaşın, gündelik hayatta yarattığı değişikliklere ilişkin bilgilere de rastlanmaktadır. Gümrüğe ulaşacak ürünlerin, ilgili yere ulaştırılmasında karşılaşılabilecek zorluklara dikkat çekilmiştir. Seferberlik sebebiyle İstanbul'da taşıt araçlarının azaldığı, mevcut olanların da yoğun biçimde kullanıldığı ifade edilmiş, aletlerin söz konusu yere ulaştırılması için Cemiyet'in bilfiil konuyla alakadar olması istenmiştir.³⁷

Sinemanın İstanbul'daki sayısal gelişimi ve Türklerin sinemacılıktaki payı konusunda bilgiler de 19 Haziran 1915 tarihli bir belgede yer almıştır. İstanbul Polis Müdüriyeti, Donanma Cemiyeti'nin 18 Nisan 1915 tarihli talebi üzerine, İstanbul'daki sinemaların isimlerini ve semtlerini gösterir bir liste göndermiştir.³⁸ 19 Haziran 1915 tarihi itibarıyla İstanbul'da toplam 37 sinema bulunmaktadır. En çok sinema, sinemanın ilk gösterildiği semt olan Beyoğlu'ndadır. Beyoğlu'nu Üsküdar, Bayezit, Makriköy, Ayasofya, Fener, Dolapdere ve Pangaltı semtleri takip etmektedir. Sinemaların üçte ikisinin mülkiyeti Türklere aittir. Salonları işletenlerin üçte biri Türk, üçte ikisi Gayrimüslimdir. Sinemaların isimlerinin de üçte ikisi Türkçedir.³⁹

2.2. Tiyatro

19. yüzyılda Türkiye'ye giren Batı tiyatrosu 1839'dan sonra yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Başlangıçta Ermeni azınlık mensuplarınca

³⁵ 1 Ağustos 332, **TİTE Arşivi**, K 291, G 20, B 20-1.

³⁶ 20 Ağustos 332, **TİTE Arşivi**, K 291, G 20, B 20-2.

³⁷ 6 Teşrin-i Evvel 1330, **TİTE Arşivi**, K 234, G 4, B 4-1.

³⁸ 6 Haziran 1331, **TİTE Arşivi**, K 234, G 4, B 4.

³⁹ **TİTE Arşivi**, K 234, G 4, B 1a/K 234, G 4, B 2/K 234, G 4, B-2a.

gerçekleştirilen tiyatro faaliyetlerinde giderek Türkler de yer edinmeye başlamıştı. İkinci Abdülhamit dönemindeki sınırlamalar sebebiyle daralan tiyatro çalışmaları, İkinci Meşrutiyet ortamında gelişme göstermiş, yeni topluluklar kurulmuş, yeni tiyatro yazarları boy göstermiştir. Milli Osmanlı Tiyatrosu (Sahne-i Milliye-i Osmaniye), Şark Dram Kumpanyası yanında Donanma Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi de dönemin göze çarpan tiyatro topluluklarındandır.⁴⁰

Gayrimüslim unsurlar ilk tiyatro çalışmalarında öncü olduğu gibi Donanma Cemiyeti'ne yardım çalışmalarında da rol almıştı. 30 Ocak 1910 tarihli belgede Ortaköy Ermeni cemaatinin Paresaraç Tiyatrosu'nda icra edilecek müsamereden elde edilecek gelirin yarısını Cemiyet'e bağışlamak istediği, Dağ Hamamı Musevi Kız Mektebi Türkçe öğretmeni Mehmet Mali Bey'i de, müsamere sorumlusu olarak tayin ettiği görülmektedir.⁴¹

Taksim Belediye Bahçesi bitişiğindeki Tiyatronun Müdürü Today, 31 Ocak 1910 tarihli bir belgede, İstanbul Belediye Başkanlığı Altıncı Dairesi'nden, söz konusu tiyatronun masraflar düşüldükten sonra kalan hasılatının Donanma Cemiyeti'ne bağışlanması şartıyla, bir tiyatro topluluğu tarafından kullanılması için izin istemiştir.⁴² Altıncı Daire, Today'un dilekçesine yazdığı cevapta, dilekçedeki imzanın Today'a ait olmakla birlikte, oyuncuların Kofpo ve Dimitri adındaki kişiler olduğunu, onların isminin geçmesi gerektiğini belirtmiş, bu arada talebe olumlu yanıt vermiştir.⁴³

Kurduğu tiyatro topluluğu ile oyunlarını başarıyla sahneleyen Donanma Cemiyeti, muhtelif şehirlerden davet de almıştı. 3 Nisan 1915'te Cemiyet'in Edirne Şubesi, topluluğun Edirne'de temsil vermesini talep etmiştir. Edirne'nin mali bir kriz yaşadığı, ancak halkın sinemaya olan ilgisi, milli yardımlaşmayı önemseme geleneği göz önünde tutulduğunda, tiyatroya yoğun ilgi göstereceği öngörülmüştür. Devamında, Maarif'e ait tiyatro binasının gecelik kirasının cüzi bir miktar olduğu da belirtilmiştir.⁴⁴

⁴⁰ Metin And, "Cumhuriyetten Önce Türkiye'de Tiyatro", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. 9, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 2507-2510.

⁴¹ 17 Kanun-ı Sani 325, **TİTE Arşivi**, K 237, G 26, B 26-1.

⁴² 18 Kanun-ı Sani 325 **TİTE Arşivi**, K 237, G 26, B 26.

⁴³ **TİTE Arşivi**, K 237, G 26, B 26a.

⁴⁴ 21 Mart 331, **TİTE Arşivi**, K 275, G 3, B 3-1.

İttihat ve Terakki Partisi ile yakın ilişkiler kuran Donanma Cemiyeti, Parti'nin önde gelen kişilerinin desteğini kazanmıştır. Tarihsiz bir davetiyede, Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın himayesinde, Donanma yararına seçkin konukların çağrıldığı fevkalade bir müsamere düzenlendiği duyurulmaktaydı. Müsamere için sabit bir ücret belirlenmemiş, davetiyede şu ibareye yer verilmişti: “*Lütf idilen mikdarın yazı ve rakam ile kupon ve bilete işaret idilmesi mercudur.*”⁴⁵ Müsamere için Perşembe gününün kadınlara, gecesinde erkeklerle ayrıldığı belirtilmiştir.

İstanbul'da Cemiyet yararına gerçekleştirilen tiyatro faaliyetleri, halkın yeni sahne sanatları ile tanışmasını da mümkün kılmıştır. Beyoğlu'nda ikamet eden Madam Karolin Yenikapı, Samatya ve Yedikule'de Cemiyet namına üç ayrı gösteri düzenlemeyi teklif etmiştir. Bunlar sinematografi gösterimi, *dans serpantin* ve *papillon*'dur.⁴⁶ Sinematografi gösterimi ve dans serpantin'in erkeklerle, papillon'un kadınlara mahsus olacağı bildirilmiştir. Madam Karolin üç oyundan elde edilecek hasılatın yüzde sekseninin Donanma Cemiyeti'ne bırakılmasını önermiştir. İki gösterim ile ilgili ilginç bir bilgi ve iyimser bir maddi beklenti ifade edilmişti:⁴⁷ Dans serpantin ile papillon'un “...henüz şimdiye kadar İstanbul'da mevki-i icraya vaz idilmediği ... Herhalde oyun başına iki ila üç yüz lira hasılat alınabileceği...”

Konserler de Cemiyet'in yararına gerçekleştirilen kültürel faaliyetlerdendir. Tiyatro ve sinemada olduğu gibi konser konusunda da, toplumun farklı kesimlerinden insanlar çeşitli roller üstlenmişlerdir.

Padişah Beşinci Murat'ın damadı Ali İzzet'in 1 Ocak 1910 tarihli yazısı konser düzenleme talebi ile ilgilidir. Avrupa sanat çevreleri ile dostluklar kurduğu anlaşılan Ali İzzet Bey, Venedik'in önde gelen şarkıcılarından Türk dostu Madam Lakonti Müyez'in Donanma Cemiyeti yararına İstanbul'da bir konser vermek istediğini belirtmişti. Organizasyon başkanlığını kendisinin üstlendiğini ifade ederek, Cemiyet'in, ayrıntıları görüşmek üzere, Beyoğlu Kroker Otel'de kalan Madam Lakonti'ye iki kişi göndermesini rica etmiştir.⁴⁸

⁴⁵ **TİTE Arşivi**, K 261, G 11, B 11-3.

⁴⁶ Papillon, Alman asıllı Fransız müzisyen Jacques Offenbach (1819-1880) tarafından geliştirilmiş bir bale türüdür. Kelebek dansı olarak da bilinmektedir. https://en.wikipedia.org/wiki/Jacques_Offenbach, Erişim Tarihi: 21/06/2016; Dans Serpantin, yılanlı etek dansı olarak bilinmektedir. Balenin akademik formlarına tepki olarak İngiltere'de gelişmiş ve ABD'de yaygınlaşmıştır. https://en.wikipedia.org/wiki/Serpentine_dance, Erişim Tarihi: 21/06/2016.

⁴⁷ **TİTE Arşivi**, K 237, G 26, B 26-2.

⁴⁸ 19 Kanun-ı Evvel 325, **TİTE Arşivi**, K 255, G 47, B 47.

Tarihsiz bir bilette ise dönemin tanınmış sanatkârlarından olduğu belirtilen Burhaneddin Bey ve heyetinin, Cemiyet menfaatine, Beylerbeyi Donanma Cemiyeti Tiyatrosu'nda 8 Teşrin-i evvel (Ekim) akşamında ince saz eşliğinde fevkalade müsamere sunacağı belirtilmiştir. Belgelerde sıklıkla rastlanan ayırım söz konusu edilmemiş, müsamereye hanımlar ve beylerin birlikte katılacağı belirtilmiştir.⁴⁹ Başka bir belge de Cevdet ve İhsan Bey isimli müzisyenlerin Mirgün (Emirgan) Korusu'nda verecekleri konserin hasılatının yüzde seksenini Cemiyet'e bağışlayacağı bilgisini içermektedir.⁵⁰

Donanma Cemiyeti merkezine Hayrabolu'dan gönderilen yazı, toplumun farklı kesimlerinden kişilerin, Donanma Cemiyeti'ne maddi katkı yapma konusundaki bireysel çabalarına iyi bir örnektir: Jandarma yazıcı çavuşu Kemal Efendi'nin yaptığı Barbaros Hayrettin Paşa tablosu açık artırmada kahveci Halil Ağa tarafından 109 kuruş 20 paraya satın alınmıştır. Kahveci Ahmet Fettah Ağa, üç günlük kahvehane geliri olarak 149 kuruş 20 para bağışlamıştır. Hacı Arif Ağa tarafından hediye edilen ve açık artırmaya konan pek zarif, tabaklı kahve fincanını, kahveci Ali Çavuşzade Celal Efendi 800 kuruşa satın almıştır.⁵¹

2.3. Kitap, Levha, Fotoğraf, Afiş

Toplumun yardım konusunda motive etmek için Donanma Cemiyeti milli duygulara seslenen fotoğraf ve tabloları da basarak şubelere göndermiştir. Bunun yanında kitap ve süreli yayınlar yayınlamış, kurumların kitap ihtiyacının karşılanmasında aracılık etmiştir. Ayrıca, bazı yazarlar da kitaplarının gelirlerini kısmen veya tamamen Cemiyet'e bağışlamıştır. Son cümleden olanlar, maddi anlamından öte, kişilerin mesleki birikimini, siyasal gelişmelerle ilintili tavır alışlarını yansıtmaya yönüyle dönemi anlamaya katkı yapar niteliktedir.

⁴⁹ TİTE Arşivi, K 238, G 2, B 2-1.

⁵⁰ TİTE Arşivi, K 237, G 22, B 22; İstanbul'da Baltalimanı ile İstinye arasında uzanan bahçeyi IV. Murat, Revan Kalesi'ni çarpışmadan kendisine teslim eden (1635) Safevi valisi Emirgüneoğlu'na bağışlamıştı. Emirgüneoğlu buraya bir köşk yaptırmış ve IV. Murat'ın katıldığı büyük eğlenceler tertip ettirmişti. Semt, bu saraydan ötürü Mirgün olarak bilinir hale gelmiş, zamanla da isim Emirgan şekline dönüşmüştür. **Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**, C. 7, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1986, s. 3677.

⁵¹ TİTE Arşivi, K 275, G 34, B 34-2001.

Kapitülasyonların kaldırılmasını bildiren bir irade 8 Eylül 1914'te yayınlanmış, düzenleme daha sonra parlamento tarafından yasalaştırılmıştı. İttihatçılar kapitülasyonların ilgasını bir askeri zafer gibi karşılamışlar, Donanma Cemiyeti de bastırıldığı el ilanlarında gelişmeyi, halka verilen bir müjde saymıştı.⁵²

Dersaadet Dava Vekillerinden Çorluluzade İsa Osman, 5 Ağustos 1915 tarihinde Cemiyet'e gönderdiği yazıda kapitülasyonların kaldırılışının birinci yıldönümünde, *Hakimiyet-i Osmaniyenin Eyadi-i Ecanibinden İstihlası Sene-i Devriyesi* adlı bir risale yazdığını, yayın haklarını, dolayısıyla elde edilecek geliri, Cemiyet'e bırakmak istediğini beyan etmişti.⁵³ 10 Aralık 1909 tarihli belgede ise Mehmet Hakkı Bey, *Türk İstiklali Yahud Tarihine Bir Nazar* adlı eserini, mukaddes vatana küçük bir hizmet olarak Donanma namına Cemiyet'e bağışlamıştır.⁵⁴

8 Şubat 1914'te, Sinop'ta yaşayan emekli deniz subayı Alaaddin İzzet Bey de kitabıyla ilgili olarak Cemiyet'e başvurmuştu. İngiltere'de bulunduğu yıllarda İngiltere ve ABD'nin denizciliğe dair eserlerinden derleme ve tercüme yoluyla oluşturduğunu, *Vasi Mikyasda Karaya Asker Sevki* adlı eserini yayınladığını belirtmiştir. Eserinin, ordu ile donanmanın ortak çalışmalarında ve askeri okullarda kullanılabileceğini belirtmiştir. Kitabını Cemiyet'e bağışlamak istediğini, bundan doğacak maddi kazancın milli yardımlaşmaya mütevazı bir katkı olacağını bildirmişti.⁵⁵

Donanma Cemiyeti, İstanbul dışındaki kurumlara kitap gönderme faaliyeti de yürütmüştür. 15 Kasım 1916'da Bursa Ziraat Mektebi öğretmenlerinden Osman Nuri Bey öğrencileri için, Cafer Bey'in *Tavukçuluk* kitabını istemiş, ücreti gönderdiğini belirtmiştir.⁵⁶ Öğretmen, bir sonraki

⁵² Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler, C. III, İttihat ve Terakki Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi**, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989, s. 346.

⁵³ 28 Temmuz 331, **TİTE Arşivi**, K 271, G 1, B 1.

⁵⁴ 27 Teşrin-i Sani 1325, **TİTE Arşivi**, K 255, G 47, B 47-1.

⁵⁵ 26 Kanun-ı Sani 1329, **TİTE Arşivi**, K 242, G 21, B 21; Şahısların bağışladığı-Cemiyet'in yayınladığı diğer eserlerden bazıları: Trablusgarp Tarihi: Trablusgarp Mebusu Naci Bey, İslam'da Cihat: Musa Kazım Efendi, Adab-ı Muaşeret: Lütfi Simavi Bey Seyahat-ı Şahane: Bekir Sıtkı Müntehibat-ı Müfide: İşkodralı Dizdarzade M. Nasuhi Tefsirü'l-Kadim: Fatih Dersiamlarından Divrikli Kadızade Abdullah Sadettin Harb-i Hazırın Menşei: Abdurrahman Şeref Bey. Özçelik, **a.g.t.**, s. 288.

⁵⁶ 2 Teşrin-i Sani 332, **TİTE Arşivi**, K 271, G 8, B 8-1001; Belgede, kitabı istenen kişi Cafer Fahri Dikmen'dir. Cafer Fahri Dikmen: 1876'da Batum'da doğdu. Ünye ve İstanbul'da

yazısında aynı kitaptan bir miktar daha talep ederek, sınavların yakın tarihte başlayacağını, mümkün olan en kısa sürede gönderilmesini rica etmiştir.⁵⁷

Donanma Cemiyeti'nin kültürel faaliyetlerinden bir diğeri de *Donanma Mecmuası*'nı yayınlamasıdır.⁵⁸ Mecmuada askeri ve fenni konular başta olmak üzere hukuk, tarih, edebiyat, sanat hakkında yazılara yer verildi. Batı edebiyatının tanınmış yazarları Emile Zola, Alphonse Daudet, Lamartine, Goethe, Sherlock Holmes'in eserlerinin çevirileri yayımlandı.

Donanma Mecmuasında eski Türk büyükleri ve askerlere ait biyografilere, Birinci Dünya Savaşı'ndaki çeşitli cephelerden asker fotoğraflarına, şehir manzaralarına yer verildi. Edebiyat dergisi olmamasına karşın şiir, hikâye, hatıra ve mektuplar, konusu milli edebiyat ve dil olan edebi tenkitler yayımlandı. Mecmuada Batılı manada en çok Edebiyat eleştirisi yazarlar Hakkı Tarık (Us), Hüseyin Kazım (Kadri) idi. Yazılarda, özellikle Milli Edebiyat ve lisan tartışmaları üzerinde durulmaktaydı.⁵⁹

Mecmuada toplam 343 yazarın yazısı yer almıştır. Sıklıkla yazarlar Abidin Daver, Ali Rıza Seyfi, Ahmet Kemal, Ahmet Rasim, Ahmet Vahit, Ali Haydar Emir, Hüseyin Kazım (Kadri), Mahmut Muin, Salime Servet Seyfi, Cenap Şahabettin, Aka Gündüz, Halit Fahri (Ozansoy), Ercüment Ekrem (Talu) idi.⁶⁰

Donanma Mecmuası, kamuoyu oluşturmada önemli rolü olan bir dergidir. Zira döneminin en ses getiren ve en çok okunan yayın organlarından biriydi.⁶¹

---

eğitim gördü. 1899'da Baytar Okulu'ndan mezun oldu. Memurluk ve öğretmenlik yapan Dikmen, Türkiye'nin ilk mikrobiyoloji uzmanlarından. İstanbul Genel Baytar Müdürlüğü görevinde bulundu. Cumhuriyet döneminin önde gelen veterinerlerinden olup, eski ve yeni harflerle basılmış eserleri bulunmaktadır. 1962'de vefat etti. Başlıca eserleri şunlardır: Tavukçuluk Rehberi, Ameli Tavukçuluk, Tavuk Hastalıkları, Savaş ve Polis Köpekleri, Kanarya, Yeni Arıcılık, Vebai Bakari Seromu, Av ve Salon Köpekleri, Keçi Beslemek Usulü. <http://www.gdd.org.tr/tarihtendetay.asp?id=207>, Erişim Tarihi: 05/02/2019.

⁵⁷ 21 Teşrin-i Sani 332, **TİTE Arşivi**, K 271, G 8, B 8-2001.

⁵⁸ Donanma Mecmuası, Mart 1326/Mart 1910-1 Mart 1335/1 Mart 1919 tarihleri arasında 191 sayı ve 1 adet fevkalade nüsha olmak üzere toplam 192 sayı yayınlanmıştır. Zehra Çakmaktepe, **Donanma Mecmuası (İnceleme, Tahlili Fihrist ve Seçme Metinler)**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2002, s. 7.

⁵⁹ Çakmaktepe, **a.g.t.**, s. 10-15.

⁶⁰ s. 654.

⁶¹ Mehmet Beşikçi, "Donanma Sembolizmi ve Milliyetçi Propaganda", **Toplumsal Tarih**, Sayı: 127, (Temmuz, 2004), s. 94; Donanma Mecmuası, *Türk Yurdu*'ndan sonra dönemin ikinci büyük dergisidir. Çakmaktepe, **a.g.t.**, s. 655.

Batı dillerinde yazılmış ve önemli olduğu düşünülen eserlerin, tanıtılması veya yayınlanması temennisi ile olsa gerek Donanma Mecmuasına gönderilmesi, Donanma Cemiyeti'nin yürüttüğü yayın faaliyeti ve ulaşabildiği geniş kitleler ile ilgili olmalıdır. Lahey Sefaretinden, Lord Brassey'nin *Naval Annual (Deniz Yıllığı)* adlı kitabının Mecmuaya gönderilmesi bu çerçevededir.⁶²

Cemiyet'e yardım amacıyla, dinsel ifadeleri içeren levhaların da açık artırmaya konduğu görülmektedir. 23 Ocak 1914'te Hayrabolu Kaymakamı Yahya Sezai Bey'in Cemiyet Merkezi'ne gönderdiği telgrafa göre, Cuma salasından önce çarşı camiinde, özel bir biçimde tüller, kurdelalar ve Osmanlı sancağı ile süslenen fetih ayeti yazılı levha donanma adına açık artırmaya konulmuştur. Meydana gelen coşku ve heyecan üzerine bir saat içinde levhaya teklif edilen ücretin dört bin beş yüz on dokuz kuruşa ulaştığı, namaz vakti geldiği için artırmaya ara verildiği, sonucun bildirileceği ifade edilmiştir.⁶³

Donanma Cemiyeti, topladığı bağışlarla İngiltere'ye sipariş edilen Sultan Osman ve Reşadiye dretnotları için büyük katkı yapmıştı.⁶⁴ Ayrıca, savaş gemilerini de içeren, birçok görsel-metinsel yayın gerçekleştirmişti. Böylelikle *“donanmayı... devlet işi görüp üzerinde hiç kafa yormamış, ... belki de hiç savaş gemisi görmemiş birçok insan için... Cemiyet'in ürettiği yayınların, sıradan halkın gündelik yaşamına donanma sorunsalını sokma anlamında önemi ... büyüktü. ... daha önemlisi, insanlarda “donanma sevgisini” uyandıran şey, donanmaya bizzat katkıda bulunmalarıydı. ... mahalle kahvesinin duvarına asılan zırhlı resmi, ... bağışta bulunmuş kahve müşterileri için farklı bir anlam ifade ediyor olmalıydı: Resme baktıklarında, onda kendilerinden de bir şeyler görebiliyorlardı.”*⁶⁵

Karahisar-ı Sahip (Afyonkarahisar) Merkez Şubesi'nden 10 Nisan 1914 tarihinde gönderilen bir yazı Sultan Osman ve Reşadiye dretnotları

⁶² TİTE Arşivi, K 193, G 17, B 17; Lord Thomas Brassey 1836-1918 yılları arasında yaşadı. Valilik ve İngiliz Liberal Parti'de politika yaptı. Deniz Yıllığını (Naval Annual) ilk kez 1886'da yayınladı. https://en.wiki2.org/wiki/Thomas_Brassey,_1st_Earl_Brassey, Erişim Tarihi: 20/06/2016. Söz konusu eser Türkçeye çevrilmemiştir.

⁶³ 10 Kanun-ı Sani 1329, TİTE Arşivi, K 275, G 34, B 34-001.

⁶⁴ Balkan Savaşlarında Ege Adalarının kaybedilmesinde Yunan donanmasının sahip olduğu Averof zırhlısı belirleyici olmuş, kayıplar, Türk kamuoyunun güçlü donanma talep ve heyecanını daha da arttırmıştı. Toprak, “Osmanlı Donanması ...”, s. 6-14.

⁶⁵ Beşikçi, **a.g.m.**, s. 94

fotoğrafları hakkındadır. Belgeye göre Cemiyet merkezi, Reşadiye dretnotunu gösterenler de dâhil olmak üzere toplam 49 adet fotoğraf/levhayı Afyonkarahisar Donanma Cemiyeti şubesine göndermiştir. Şube, bunları diğer şubelere ve köylere göndermiş, ancak özen gösterilmemesi ve açık havada asılı olmaları sebebiyle yıpranmışlardır. Afyonkarahisar şubesi, Sultan Osman Dretnotunu gösterir olanların da ilave edilerek, aynı fotoğraf/levhaların gönderilmesini talep etmiştir. Her köye birer adet gönderilip uygun yerlere asılacağını, böylelikle Sultan Osman dretnotu için yardım toplamada büyük katkı sağlanacağını belirtmiştir.⁶⁶

Sonuç

Arşiv belgeleri kullanılarak tamamlanan incelememiz sonunda, başlangıçta ifade edilen amaçlar doğrultusunda bazı sonuçlara ve değerlendirmelere ulaşmak mümkündür.

Donanma Cemiyeti'ne dair çalışmalarda varılmış olan, Cemiyet'in yaygın bir örgütlenmeyi ve donanmaya halk desteğini sağlamada başarılı olduğu yolundaki hükümler; Cemiyet'in, kitap, konser, tiyatro ve sinema alanlarındaki geniş katılımı gerçekleştiren somut çalışmaları bağlamında da doğrulanmaktadır. İstanbul'dan taşra kasabalarına, rütbesiz askerden gayrimüslim ses sanatçısına, kahveciden Padişah damadına donanma için geniş ölçekte çaba ve katkılar söz konusudur.

İkinci Meşrutiyet dönemine damga vuran İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin laiklik yolundaki politikalarının da katkısıyla, Donanma Cemiyeti'nin, tiyatro ve sinema gösterimlerinde -en azından bazılarında- erkek/kadın izleyicinin aynı ortamı paylaşmasını sağlaması, dinsel-geleneksel alışkanlıkların kırılmasına mütevazı bir katkı niteliğindedir.

Selanik'te dilde Türkçülük olarak başlayan milliyetçi yönelişlerin Balkan Savaşları ertesinde genişleyerek iktisadi ve kültürel boyutlar kazandığı bilinmektedir. Araştırmamızda, İstanbul'da sinema sektöründe Türklerin hızla ağırlık kazandığı, sinemalara çoğunlukla Türkçe isimler verildiği tespit edilmiştir. Bu da, dönemin eğilimleriyle paralellik arz eder biçimde, Türklerin yeni kültürel araçları kullanma, iktisadi hayatta yer alma konusundaki başarılarını işaret etmektedir. Donanma Cemiyeti'nin kendi tiyatro topluluğu ile konusu milliyetçilik olan oyunlar sahnelemesi de bu mealdedir.

---

⁶⁶ 28 Mart 330, **TİTE Arşivi**, K 279, G 36, B 36-2001.

Donanma Cemiyeti'ne bağışlanan kitapların yayınlanma zamanları hatta isimleri bile dönemin iktisadi, siyasi gelişmelerini yansıtmının yanında, İttihat ve Terakki'nin iktisadi bağımsızlığı sağlamak yönündeki girişimlerinden doğan coşku ve memnuniyeti de kanıtlamaktadır.

Dönemin kıymetli sosyolojik gelişmesi olan, kendi yazgısını devletin yazgısı ile bir gören ve inisiyatif alan “*birey*”in ortaya çıkması açısından bakılırsa; kültürel alanlardaki her çabayı her bir bireyin devleti kurtarma çabasının somutlaşmış hali olarak değerlendirmek mümkündür. Çaba ve katkıları göz önüne alınınca, Gayrimüslimler hakkında olumsuz ve toptancı hükümler vermenin yanlışlığı da barizdir.

Başlangıçta yer verilen İkinci Meşrutiyet Dönemi'nin arayış, yöneliş ve değişimleri açısından genel bir yargıya varmak gerekirse; Osmanlı Donanma Cemiyeti'nin kültürel faaliyetlerinin dönemi anlamakta işlevsel bir konumda olduğu savunulabilir.

KAYNAKÇA

Arşiv

Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE)

Kitaplar

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, (1986), C. 7, Milliyet Yayınları, İstanbul.

Toprak, Zafer, **Türkiye’de Ekonomi ve Toplum (1908-1950) İttihat-Terakki ve Devletçilik**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995.

-----, **Türkiye’de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2015.

Tunaya, Tarık Zafer, **Hürriyetin İlanı İkinci Meşrutiyetin Siyasi Hayatına Bakışlar**, Baha Matbaası, İstanbul, 1959.

-----, **Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku**, 2. Baskı, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, 1969.

-----, **Türkiye’de Siyasal Partiler, C. I, İkinci Meşrutiyet Dönemi**, 2. Basım, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988.

-----, **Türkiye’de Siyasal Partiler, C. III, İttihat ve Terakki Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi**, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989.

Makaleler

And, Metin, “Cumhuriyetten Önce Türkiye’de Tiyatro”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. 9, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

- Aysal, Necdet, (2014), “Osmanlı ve Yunan Demiryollarının Karşılaştırmalı Bir Analizi”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yıl 10, Sayı 20, s. 327-352.
- _____, “Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı”, **Atatürk Yolu**, C. 9, No. 37-38, (2006), s. 15-53.
- Beşikçi, Mehmet, “Donanma Sembolizmi ve Milliyetçi Propaganda”, **Toplumsal Tarih**, Sayı: 127, (Temmuz, 2004), s. 92-95.
- Evren, Burçak, “Türk Sinema Kronolojisi”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. 7, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.
- Önder, Selahattin, “Türk Sinemasının Gelişimi (1895-1939)”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 6 Sayı: 2, (2005), s. 113-135.
- Toprak, Zafer, “1909 Cemiyetler Kanunu”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, 1. C, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.
- _____, “Osmanlı Donanması, Averof Zırhlısı ve Ulusal Kimlik”, **Toplumsal Tarih**, Sayı: 113, (Mayıs 2003), s. 1-14.

Tezler

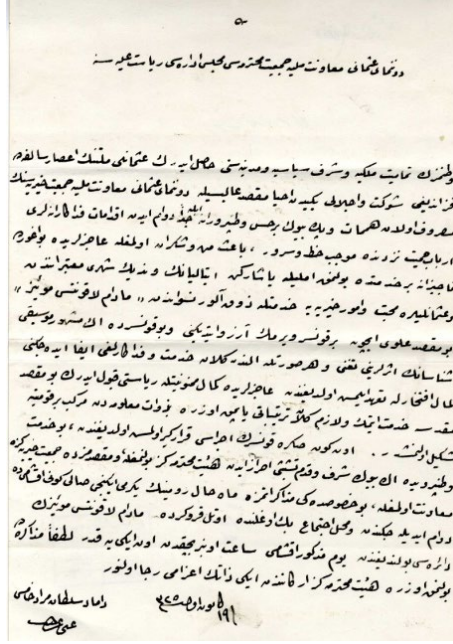
- Çakmaktepe, Zehra, **Donanma Mecmuası (İnceleme, Tahlili Fihrist ve Seçme Metinler)**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2002.
- Gök, Nurşen, **Donanma Cemiyeti’nin Anadolu’da Örgütlenmesi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2007.
- Gürel, Cemal Necip, **İttihat ve Terakki ve Paramiliter Yan Kuruluşları**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2009.
- Özçelik, Selahittin, **Donanma Cemiyeti**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1987.

İnternet Kaynakları

- https://en.wiki2.org/wiki/Thomas_Brassey,_1st_Earl_Brassey. Erişim Tarihi: 20/06/2016.
- https://en.wikipedia.org/wiki/Jacques_Offenbach. Erişim Tarihi: 21/06/2016
- https://en.wikipedia.org/wiki/Serpentine_dance. Erişim Tarihi: 21/06/2016
- <http://aykiriakademi.com/aykiri-akademi-yasam/aykiri-akademi-yasam-kent-kulturu/beyoglu-nun-eski-sinemalari-.31/01/2019>
- <http://www.gdd.org.tr/tarihtendetay.asp?id=207>,. Erişim Tarihi: 05/02/2019.

EKLER

EK-1

Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyet-i Muhteremesi Meclis İdaresi Riyaset-i Alisine

Vatanımızın tamamîyet-i mülkiye ve şeref-i siyasiye ve medeniyesini hasıl iderek Osmanlı milletinin asar-ı salifede kazandığı şevket ve iclali yeniden ihya maksad-ı alisiyle Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyet-i hayriyesinin maruf olan himemat ve pek büyük bir hiss-i vatanperverane ile cidden devam iden ikdamat-ı fedakaraneleri erbab-ı hamiyet nezdinde mucib-i haz ve sürur, bais-i minnet? ve şükran olmağla acizleri de bu uğurda nacizane bir hizmetde bulunmak emeliyle yaşarken İtalya'nın Venedik şehri

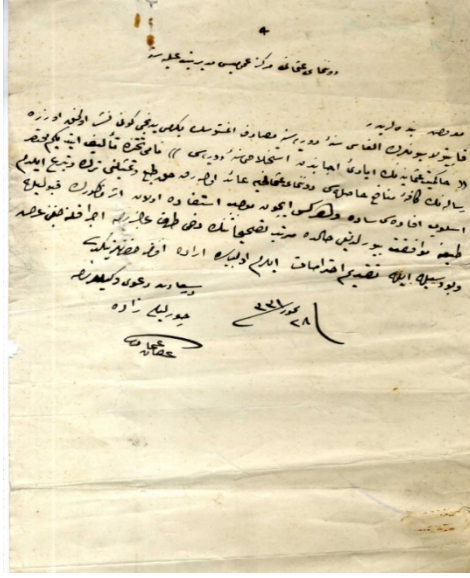
muteberanından ve Osmanlılara muhabbet ve umur-ı hayriyeye hıdmetle zevk alır nisvandandan Madam Lakonti Müeyz"? bu maksad-ı ulvi için bir konser virmek arzu itdiğini ve bu konserde en meşhur musikişinasanın eserlerini teganni ve her suretle elinden gelen hıdmet ve fedakarlığı ifa ideceğini kemal-i iftiharla teyid eylemiş olduğundan acizleri de kemal-i memnuniyetle riyaseti kabul iderek bu maksad-ı mukaddese hıdmet etmek ve lazım gelen tertibatı yapmak üzere zevat-ı malumdan bir komite teşkil olunmuşdur. On gün sonra konserin icrası karargir olmuş olduğundan bu hıdmet-i vatanperveride en büyük şeref ve kıdem teşebbüsü ihraz iden heyet-i muhteremeniz bulunmağla maksadımızda cemiyet-i hayriyenize muavenet olmağla bu husudaki müzakeratımıza mah-ı hal Rumi'nin yirmi ikinci Salı günü akşamında devam idileceğinden mahall-i ictima Beyoğlu'nda Otel Kroker Madam Lakontes Müeyz dairesi bulunduğundan yevm-i mezkur akşamı saat on buçukdan on ikiye kadar lütfen müzakerede bulunmak üzere heyet-i muhteremeniz erkanından iki zatın izamı rica olunur.

19 Kanun-ı Evvel 325

Damad-ı Sultan Murad-ı Hamis Ali İzzet

TİTE Arşivi, K 255, G 47, B 47

EK-2

Donanma-yı Osmani Merkez-
i Umumisi Müdiriyet-i Aliyesine

Maruz-ı bendeleriniz

Kapitülasyonların ilgası sene-
i devriyesine müsadif Ağustosun
yirmi yedinci günü neşr olunmak
üzere “Hakimiyet-i Osmaniye'nin
Eyadi-i Ecanibinden İstihlası Sene-
i Devriyesi” ham-i tahtına telif
itdiğim muhtasar risalenin kaffe-i
menafi-i hasılası, Donanma-yı
Osmaniye aid olarak hakk-ı tab ve
temsilini terk ve teberru iderim.

Üslub-ı ifadesi sade ve herkes
içün müsaid-i istifade olan eser-i

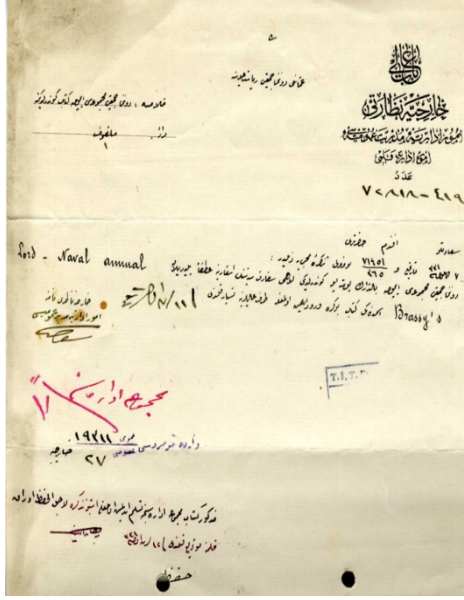
fakirin kabulüne tay-i muvafakat buyrulduğu halde mürettib-i tashihatının
dahi taraf-ı alileri icra kılınacağını arz ve bu vesile ile takdim-i ihtiram
eylerim ol babda irade efendim hazretlerindir.

28 Temmuz 331

Dersaadet Dava Vekillerinden Çorluluzade İsa Osman

TİTE Arşivi, K 271, G 1, B 1

EK-3

Osmanlı Donanma Cemiyeti
Riyaset-i Umumiyesine

Hariciye Nezareti

Umur-ı İdariye Müdiriyyet-i
Umumiyesi Umur-ı İdariye Kalemî

Hülasa: Donanma Cemiyeti
Mecmuası için kitab gönderildiğine
dair

Melfuf

7 Kanun-ı evvel 331 tarihli ve
71401/360 numarolu tezkere-i
mücmeleye zeyldir:

Donanma Cemiyeti Mecmuası
içün bittedarik posta ile gönderildiği

Lahey sefaret-i seniyyesinin işarına atfen bildirilen Naval Annual (Deniz Yıllığı) - Lord Brassy's isimdeki kitab bu kere vürud eylemiş olmağla taraf-ı alilerine tesyar kılındı.

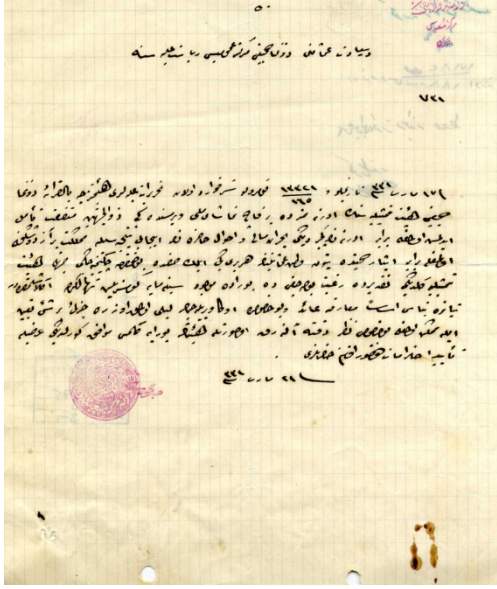
TİTE Arşivi, K 193, G17, B17

11 Eylül 331

Hariciye Nazırı namına Umur-ı İdariye

Müdür-i Umumisi

Ek-4

Edirne Vilayeti Merkez şubesi

731

Dersaadet Osmanlı
Donanma Cemiyeti Merkez-i
Umumisi Riyaset-i Aliyesine

17 Mart 331 tarihli ve
13321/165 numarolu şerefvarid
olan tahrirat-ı Aliyeleri
heyetimizce bilkraiye Donanma
Cemiyeti heyet-i temsiliyesinin
Edirnemizde birkaç temaşa-yı
milli virmesindeki zülciheteyn
menfaat temmül edilmiş olmağla
beraber Edirne'nin geçirdiği
buhran-ı mali ve ahval-i haziranın

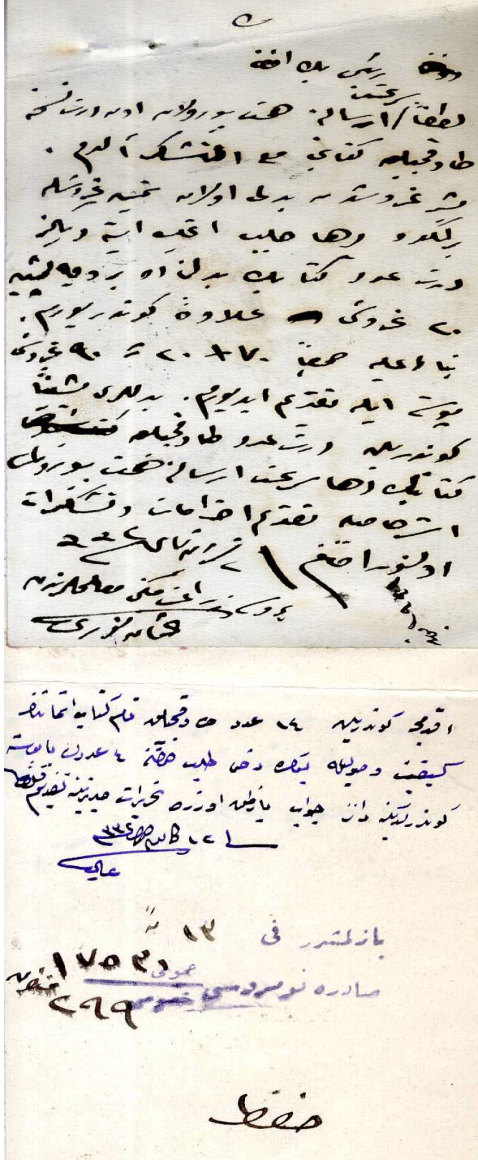
icabı neticesinde memleket biraz düşkün olmağla beraber isar-ı hamiyetde bütün vatan-ı Osmaniye'nin her yeri gibi ilk safda bulunmaktan çekilmeyeceği cihetle heyet-i temsiliye takdirde rağbet bulacağı da burada mevcut sinemaya gösterilen tehalküden anlaşılmalıdır. Tiyatro binası esasen maarife aid ve bu hususda ona virilecek leyli olmak üzere cüzi bir şey tayin ile mümkün olmağla bu husus nazar-ı dikkate alınarak ol suretle heyetin buraya gelmesi muvafık görüldüğü arzıyla teyid-i ihtiramata olunur efendim hazretleri

21 Mart 331

TİTE Arşivi, K 275, G 3 B, 3-1

Ek-5

Reis Beyefendi

Lütfen sürat-i irsaline himmet buyrulan 14 nüsha tavukçuluk kitabını ma'et-teşekkür aldım. Beşer guruşdan bedeli olan yetmiş guruşla birlikde daha celb itmek istediğimiz dört adet kitabın bedelinin de ba posta peşin yirmi guruşu ilaveten gönderiyorum. Binaenaleyh cem'an $70+20=90$ guruşu posta ile takdim ediyorum. Bedelleri peşinen gönderilen dört adet tavukçuluk kitabının daha sürat-i irsaline himmet buyrulması istirhamıyla takdim-i ihtiramat ve teşekkürat olunur efendim.

2 Teşrin-i Sani 332- Bursa Ziraat Mektebi Muallimlerinden Osman Nuri

Akdemce gönderilen 14 adet tavukçuluk nam kitab esmanının keyfiyet-i vüsülüyle bu kere dahi talep olunan dört adet ba posta gönderildiğine dair cevap yazılmak üzere tahrirat müdiriyetine takdim olundu.

12 Kanun-ı Evvel 332

Ali

Yazılmışdır

(13 Kanun-ı Evvel) 332

Sadıra numerosu: Umumi: 17531

Hususi: 29

TİTE Arşivi, K 271, G 8, B 8-1001

Ek-6

Donanma-yı Osmanı Muavenet-i Milliye Cemiyeti

Edirne Vilayeti Merkez Şubesi Adet 34

Dersaadette Osmanlı Donanma Cemiyeti Merkez-i Umumiyesi
Riyaset-i Aliyesine

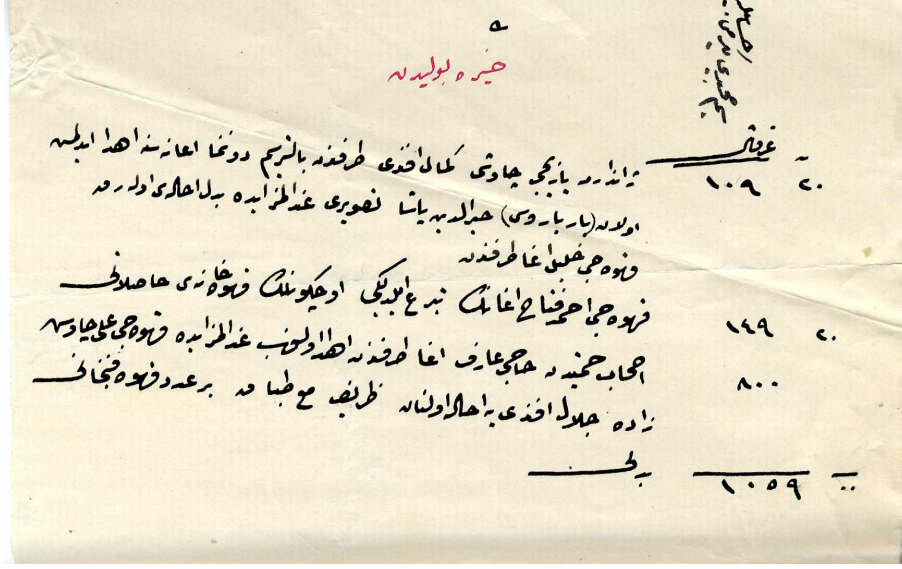
Donanmamızın tealisi, ianatın tezyidi makasad-ı mukaddesiyle eşraf ve ahali ve esnaf ve heyet-i ihtiyariyenin intihab ve tensibi üzerine Edirne Donanma Cemiyet-i Merkeziyesi bu kere yeniden teşekkül etmiş ve hal-i faaliyete girmek üzere çalışmakta ve derc-i ianata ihtimama edilmekte bulunmuş olup bu cümleden olarak Edirne'de Reşadiye Bahçesindeki sinema kumpanyasıyla bil-müzakere haftada bir giceki hasılatın donanmamıza terke olunması takarrür etmiştir.

Fakat işe ciddiyetle başlamak için ve iyice hasılat alabilmek için "Reşadiye Dretnotunun deryaya tenzili" şeritlerine lüzum-ı acil olduğundan bu şeritlerin sürat-i mümkününe ile Edirne'deki kumpanyaya gönderilmeleri hakkında Dersaadette Pathe Freres kumpanyası nezdinde teşebbüsat-ı lazimedede bulunarak buraya da iş'ar-ı keyfiyet olunması heyet kararıyla arz olunur efendim hazretleri.

6 Kanun-ı Sani 329

Tite Arşivi, K 275, G 34, B 34-1001

Ek-7

Sim mecredi yirmi hesabıyla

Hayraboludan 109 guruş 20 para

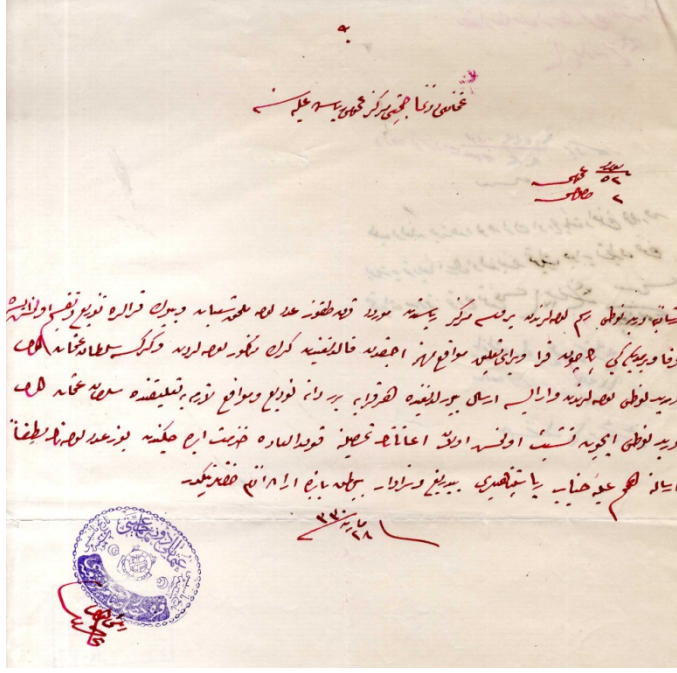
- Jandarma yazıcı çavuşu Kemal efendi tarafından bi't-tersim donanma ianesine ihda edilmiş olan (Barbaros) Hayreddin Paşa tasviri indel-müzayede bedel-i ihalesi olarak kahveci Halil ağa tarafından
- 149 guruş 20 para- Kahveci Ahmet Fettah Ağa'nın teberru eylediği üç günlük kahvehane hasılatı
- 800 guruş-ashab-ı hamiyetten Hacı Arif Ağa tarafından ihda olunup indel-müzayede kahveci Ali Çavuşzade Celal Efendiye ihale olunan zarif maa tabak bir adet kahve fincanı bedeli

Toplam 1059 guruş

(Tarihsiz)

Tite Arşivi, K 275, G 34, B 34-2001

Ek-8

Osmanlı Donanma Cemiyeti Merkez-i Umumiyesi Riyaset-i Aliyesine

Umumî: 56

Hususi:2

Reşadiye dretnotu resmi levhalarından bir kısım merkez riyasetinden mevрут 49 adet levha mülhak şubat ve kuralara tevzi ve takdim olunmuş ise dee vefa verilmediği gibi pek çok kura ve bera-yı talik mevaki-i mahallinde açıkda kaldığından gerek mezkur levhalardan ve gerekse Sultan Osman Dretnotu levhalarından var ise irsal buyrulduğunda her kuraya birer dane tevzii ve mevaki-i lazimeye talikinde Sultan Osman dretnotu için teşebbüs olunmuş olan ianatın tahsiline fevkalade hizmet edeceğinden 100 adet levhanın lütfen irsaline himem-i aliye-i cenab-ı riyasetpenahileri buyrulduğu bi-dirği ve sezaver buyrılmak babında irade efendim hazretlerindir.

28 mart 330

Karahisar-ı Sahip Merkez Şubesi

Tite Arşivi, K 279, G 36, B 36-2001

Donanma-yı Osmanî Muâvenet-i Milliye Cemiyeti**Nizamname-i Esasisi****Fasl-ı Evvel**

Madde 1 - Donanma-yı Osmanî Muâvenet-i Milliye Cemiyeti, 6 Temmuz 1320 tarihinde İstanbul'da tesis edilmiş olup merkez-i umumi ve merci-i kanunisi İstanbul'dur.

Madde 2 - Donanma-yı Osmanî Muâvenet-i Milliye Cemiyeti Osmanlı Devleti'nin Düvel-i Muazzama arasındaki mevkiini muhafaza ve menafi-i umûmiyeyi ve münasebât-ı ticariyesini temin için ihtiyacatımızla mütenasip bir kuvve-i bahriye vücuda getirmek maksadıyla teşekkül etmiştir. Ve bu maksada vüsul için maddi ve manevi lazım gelen tedâbir ve vesait-i meşrûaya müracaatla mükelleftir.

Fasl-ı Sâni**Aza-yı Cemiyet ve Teşkilat-ı İdare**

Madde 3 - İkinci maddede beyan-ı ferman maksada iştirak etmek isteyen her zât ve heyet ve şirket ve cemiyet şeklindeki eşhas-ı maneviye şehri-i la-ekall bir kuruluş itâsını taahhüd ile cemiyetin aza-yı tabiiyesi olabilecek ve sene nihayetinde taksid-i şehrisini tezyid ve tenkîsa muhtar bulunacaktır.

Madde 4 - Arzu eden zevat taahhüdât-ı şehriyenin istediği miktarını defaten verebilir. Ve taahhüdât-ı vakıa mevrus olmaz.

Madde 5 - Ashab-ı taahhüd için ehliyet-i kanuniye aranılıp, iane itâ edenler için aranılmaz.

Madde 6 - Cemiyet bir meclis-i umuminin nezareti altında bir heyet-i müntehibe tarafından idare olunur.

Madde 7 - Meclis-i Umumi: Heyât ve meclis-i müntehibe suveri kanuniyede teşekkül etmiş bil-cümle cemiyet ve kulüplerden intihâb edilecek birer zevatdan müteşekkildir. Fakat zevat-ı müntehibenin hukuk-ı medeniyesine malik olması ve Osmanlı bulunması şarttır. Meclisin ibtida-i in'ikadında aza miyanında rey-i hâfi ile ve iki sene müddet ifa-yı vazife etmek üzere bir reis ve iki reis-i sâni intihâb edilir.

Madde 8 - Heyet-i İdare: Meclis-i Umuminin rey-i hâfi ile intihâb eyledikleri yirmi beş zatdan mürekkebe olup iki sene müddetle ve fahri olarak

ifa-yı vazife ederler. Ve içlerinde rey-i hâfi ile bir reis ve iki reis-i sâni ve iki kâtib-i mahsûs intihâb ederler. Heyet-i idare maiyetinde umûr-ı tahririyeye ve hesabiye için lüzumu kadar memûrin-i muvazzafa vardır. Müddetinin hitâmında aza-yı sabıkanın tekrar intihâbı caizdir.

İnhilâl eden azalık yerine esnâ-yı intihâb da ikinci derece ekseriyet kazanan zat intihâb olunur. Heyet-i idare azası olabilmek için şayan-ı emniyet ve itimâd olmağla beraber intihâb-ı kanuni mucibince sinn-i nizamiyi ikmâl etmiş olmak hukuk-ı medeniyesine mâlik ve tabiiyet-i Osmanîyeye hâiz bulunmak şarttır.

Fasl-ı Sâlis

Meclis-i Umumi ile Heyet-i İdare Vezâifi

Madde 9 - Meclis-i Umumi cemiyetin tarih-i tesisi mebde olmak üzere altı ayda bir in'ikad eder. Ve icabında heyet-i idarenin daveti ile fevkalade ictimâ' da edebilir.

Madde 10 - Meclis-i Umumi heyet-i idaresinin altı aylık bil-umûm mukarrerat ve muamelâtını tetkik ve riyâsetin icraat fezlekesini ve umûr-u maliye ve hesâbiye memûrlarının hesabatını teftiş ve heyet-i idarenin tertip eylediği bir senelik bütçesini esbâb-ı mucibe lahiyasıyla beraber tetkik ve tasdik ve heyet-i idare azasının intihabâtını icra ve ıslahata ve tevsi-i muamelât ve teşkilata ve nizamnamenin tadilatına dair heyet-i idarenin mazbatalarını tasdik eyler. Karar ittihazında ekseriyet-i mutlaka kâfi ise de nizamnamenin tadili, bütçenin tasdiki ve heyet-i idare azanın intihâbı için sülân-ı eksreyet-i ara şarttır. Tesâvi-i âra vukuunda reisin tarafı tercih olunur.

Heyet-i İdarenin Vezâifi

Reis ile Kâtib-i Mahsûsların Vezâifi

Madde 11 - Reis müzâkeratın hüsn-ü cereyanını temin ve mukarrerat-ı müttehize ahkâmını tenkid ve evrak-ı varideyi tebliğ eyler. Heyet-i tahririyeye ve hesâbiyeye nezaret eyler. Cemiyetin leh ve aleyhindeki deâvide hasımdır. Müddet hizmeti iki senedir. Esnâ-yı gaybûbetinde reis-i sânilerden biri kendisine vekâlet eder.

Madde 12 - Kâtib hususi müzakerâtı zabt-ı ictimâ' ibtidasında zabt-ı sabıkı bil-kırae kabulünü müteakıb heyete imza ettirir.

Madde 13 - Heyet-i İdare haftada bir defa ictimâ' eyler. İnd-el icâb reisin daveti üzerine fevkalâde ictimâa da akd eyler. Mekâsıd ve amâl-i cemiyeti teshil ve tekâsit ve ianâtın hüsn-ü cibayetini temin için lâzım gelen tedâbir-i tezekkür ve ittihâz ve heyet-i hesâbiyenin reisin tasdikine mukarin şehriye cedvelini tedkik ve matbuat ile ilân ve meclis-i umumiye irae olunacak bütceyi tanzim ve varidâtın cihet-i sarfını tayin şûâbatdan ba-defter-i varidat vürûd edecek irsalât-ı nakdiye hesabâtını rü'yet ve muamelât-ı şûâbatı teftiş ve nizamnamenin tadilâtına ve tevsi-i teşkilâta dair layihalar tanzim ve dâhili bütçe mesarifât için reis-i mezun ve Avrupa dest-gâhlarına Bahriye Nezâreti prejesinde lüzum gösterilen siparişatın cihet ve şerait-i fenniyesine karışmaksızın esmân ve bedelat-ı nakdiyesine ait olan kontorato ve mukavele-nâmeler ahkâm ve şerâiti tezekkür ve müzâyede ve münâkısa kaimelerini ve bil-cümle mukavele-nameleri mühr-ü resmisi ile akd sıfatı ile tasdik ve tahdim ve reisin tertib eylediği ruz-name-i müzakerâta dâhil olan mevâdd hakkında ita-yı karar eyleyen müstahdeminin azl ve nâsbı heyetin kararına mütevakıftır. Ve mevki-i müzâkereye vaz' edilen bir madde-yi mühimmenin veya rü'yet-i hesaba muhtaç bir meselenin hallini teshil ve netâyicini i'dad ve ihzar eylemek üzere heyet müteaddid komisyonlara ayrılabilir.

Madde 14 - On bin kuruştan fazla sarfiyât ve bir madde-i nizamiyeyi tâdil ve tenzil ve bütçeyi tetkik ve intihâbatı icra için be-heme-hâl sül-san aza ve sül-san-ı ekseriyet-i ara lâ-büddür. Fakat reis tarafından tahriren irsâl olunan bir davetiyeden sonra aded-i aza sül-sanı ikmal etmese bile aza-yı mevcûde ile mevâdd-ı mezkûrenin müzakerâtına bedân olunur. Müzakerât âleni ise de ind-el-icab verilecek karar üzerine hafî de olabilir. Tesavi-i ara vukunda tezekkür olunan madde ikinci ictimâa tehir olunur. Fakat tesavi tekrar iderse reisin bulunduğu cihet tercih edilir.

Madde 15 - Heyet-i idare ind-el-icâb tenvir-i maddeye medâr olmak üzere hariçten erbâb-ı vukufun ara ve mütalaâtına müracaat edebilir. Dâhil-i cemiyet olan her zat mütalaâtını ba-takrir reise bildirmek hakkını hâizdir. Reis de muhtac-ı müzakere gördüğü surette ruznameye idhâl eder.

Madde 16 - Bila-mazeret mütevâliyen üç ve üç ay zarfında münfasılan altı ictimâ'da bulunmayan heyet-i idare azası müstâfi addolunur.

Madde 17 - Cemiyet iş bu nizamnamede muayyen olan vezâifden maâda umûr-u siyasiye vesâire ile meşgul olamaz.

Madde 18 - Memûrin-i muvazzafa müdür, muhasib ve tahrirat kâtibinden ve veznedardan mürekkeptir. Müdür, muamelât-ı cariyeyi-yi yevmiyeyi, umûr-ı kalemiyeyi ve hesâbiyeyi idare ve evrak-ı varideyi tebliğ eyler. Heyet-i kalemiye ve hesabiye'nin amir-i mesulüdür. Ve heyet-i idarenin aza-yı müşaveresinden olub mükelleftir.

Madde 19 - Muhasebeci, Cemiyetin umûr-ı hesabiyesine memûr ve mükelleftir.

Madde 20 - Tahrirat kâtibi, Cemiyetin bil-cümle umûr ve muamelât-ı tahririyesine ve evrakın hıfzına memûrdur.

Madde 21 - Veznedar, varidatın âhz-ü kabzına ve reisin emri ve muhasebecinin müverrehân tasdikiyle vezneden ihrâc olunacak akçenin makbuz mukabilinde tediyesine memûr olub mükelleftir.

Fasl-ı Rabi

Cemiyetin Malik Olduğu Vesait-i Muavene

Madde 22- Bil-cümle şuaatdan ve merkezin daire-i hududundan vürûd edecek ianât-ı nakdiye ve aynen hedaya ve mevhûbat ve amâl-i mekâsıd-ı cemiyeti neşr ve terviç için seyahat-ı irşadiye icra ve mev'izeler tertib ve makalat ve resâil tahrir ve tevzi-i mitingler akdi misüllü vesaitden ibarettir.

Madde 23 - Cemiyetin naşir-i efkâr ve muamelâtı olarak şehri bir mecmua intişar edecektir.

Madde 24 - Cemiyetin bankası şimdilik Bank-ı Osmanîdir ve Cemiyet kasasında on bin kuruştan fazla para bulundurulamaz.

Fasl-ı Hamis

Taşra Teşkilatı

Madde 25 - Taşralarda teşekkül edecek şuaat, teşkilat-ı idariye ve mülkiyeye tabidir. Vilayet, liva, kaza, nahiye merkezlerinde birer şube bulunacaktır. Vilayet, liva ve kaza merkezlerinin meclis-i umumisi heyât ve mecalis-i müntehibe ve sûver-i kanuniyede teşekkül etmiş bil-cümle cemiyet ve kulüblerden intihâb edilecek üçer zattan müteşekkildir. Merakiz-i mezkûra mecalis-i umumiyesi bil-ictimâ şube heyet-i idare azalarını intihâb iderler. Şuaat-ı heyat-ı idare rüesa ve azalarının evsâf ve suret-i intihabâtı işbu nizamnamenin sekizinci maddesi ahkâmına tabidir. Şuaat maiyetinde lüzumu kadar memûrin-i muvazzafa bulunabilir. Memûrin-i mezkûrenin

mükellefiyetleri işbu nizamname ahkâmına tabidir. Taşra şubeleri heyât-ı idarelerinin aded-i azası merkez vilayetde dokuz, merkez livada yedi, merkez kazada beş zâtı tecavüz etmeyecektir. Nahiyeler meclis-i umumiyesi heyet-i ihtiyariyeden ibaret olub bu heyetler heyet-i idare add ve azası üçü tecavüz etmemek şartıyla kendi şubelerini tesis ederler. Şuabat-ı rüesa ve azasının esamisini merkez-i umumiyeye bildirirler. Taşra mecalis-i umumiye ve heyât-ı idare rüesa ve azasının vezaifi, işbu nizamnamenin fasl-ı salis ahkâmına tabidir. Fakat tadil-i nizamât için ancak ba-takrir merkez-i umumiyeye teklif etmek hakkını hâizdir. Her ay nihayetinde ianât-ı müterâkime mâ-fevk bulunan şubeye bâ-defter müfredat irsal edilecek ve suret-i teselsül dairesinde merkez vilayetde terâküm edecek ianât-ı nakdiye, merkez-i umumiyeye gönderilecektir. Taşra şubâtı taahhüdât ve ianâtın tarz-ı cibâyeti hakkında istediği talimatı vâz itmek de muhtar ise de talimat-ı mevzûanın işbu nizamnamenin ahkâmına mugâyir olan mevâddı bi-t-tab' mefsûhdur.

Zeyl

Der-saâdet şubâtının teşkilâtı, ahiren teşekkül eden İstanbul vilayeti teşkilâtına tabidir.

Heyet-i İdare Reisi

Mühür

(Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti)

